

8. Fromm Je. Dusha cheloveka, ejo sposobnost' k dobru i zlu / TheHeartofMan, itsgeniusforgoodandevil (1964) / per. V. A. Zaksa / Je. Fromm. – М. : AST ; Astrel', 2010 – 256 s.
9. Gobbs T. Filosofskie osnovaniya ucheniya o grazhdanine / T. Gobbs. – М.-Мн. : AST ; Harvest, 2001. – S. 158, 167–168.
10. Pechchei A. Chelovecheskie kachestva / A. Pechchei. – М. : Progress, 1985. – 312 s.
11. Kireev G.N. Sushhnost' nasiliya / G.N. Kireev. – М. : Prometej, 1990. – 108 s.
12. Guidelines for Gender-based Violence Interventions in Humanitarian Settings / Focusing on Prevention of and Response to Sexual Violence in Emergencies. – Inter-Agency Standing Committee, 2005. – r. 87. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.unhcr.org/453492294.pdf>.
13. Gender-based violence in emergencies / Humanitarian exchange. – N 60, February 2014. – 40 r. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://odihpn.org/wp-content/uploads/2014/02/HE_60_web_1.pdf.
14. Nasylstvo sered zhinok ta domashnie nasylstvo / Human Rights in Ukraine [Kompleksne doslidzhennia stanu prav liudyny v Ukraini (richni zvity). Uzahalnena dopovid pravozakhysnykh orhanizatsii]. – 2013. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://khp.org/index.php?id=1362662458>
15. Konventsiiia pro likvidatsiiu vsikh form dyskryminatsii shchodo zhinok. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : URL:http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU79K04R.html

Zozulia, O. V. Reasons for gender-based violence in conditions of the armed conflict in Ukraine. The article presents the results of the analytical review of the existing psychological approaches to the study of gender-based violence and the content analysis of the facts of such violence in the east of Ukraine, which were covered in social networks, on the sites of public organizations (local, general, international) and in photo- and video-materials on information portals. The author discusses the concept, causes, manifestations and consequences of gender violence in the context of the armed conflict in Ukraine. Among the general causes of gender-based violence, there is a lack of detailed information about it and its poor coverage in the media and educational programs: women often do not have procedural knowledge that would allow law enforcement to be help them. Young girls from vulnerable groups, such as boarding schools or dysfunctional survivors of domestic violence, do not receive systematic information on how to recognize gender-based violence. There are no available programs that tell teenage girls about gender equality, stigma, mutual assistance, and manifestations of civic engagement in anti-discrimination.

The causes of gender-based violence in the context of the armed conflict include: 1) loss of security, dependence; 2) physical and mental disability; 2) the absence of an alternative in changing the social status; 3) alcohol and/or drug abuse; 4) psychological trauma and stress associated with the conflict, hostilities and displacement; 5) dysfunctional roles in the family and/or society; 6) ignorance because of the lack of legal information about personal rights; 7) distrust in law enforcement agencies, lack of legal protection, ineffective laws against sexual and gender-based violence; 8) general social disinterest and lack of human rights campaigns to condemn and expose gender-based violence; 9) silencing of the cases of violence and distrust in justice; 10) geographic location and local environment (military operation area); 11) superiority of the male population in the places of residence; 12) unavailability of food, fuel and/or low income, which lead to moving to risk areas; 13) attitudes of the local population.

Key words: gender, gender role, gender inequality, gender-based violence.

Відомості про автора

Зозуля Олена Василівна, психолог НУО «People in need», м. Слов'янськ, Україна.

Zozulia, Olena Vasylivna, psychologist, NGO «People in need», Sloviansk, Ukraine.

E-mail: gfgfgf21@ukr.net

УДК 159.92

Синельников Р. Ю.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОГРАМА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ «ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ЦІЛІ, РЕСУРСИ ТА СМИСЛИ»

Синельников Р. Ю. Соціально-психологічна програма формування громадянської ідентичності української молоді: «Громадянська ідентичність: цілі, ресурси та смисли». У статті висвітлено програму формування громадянської ідентичності, яка спрямована на створення умов, сприятливих для усвідомлення цінності громадянської ідентичності, аналіз актуального стану її учасників, а також прийняття (чи не прийняття) даної ідентичності. Основу програми складають три базових психологічних механізми: а) усвідомлення, що передбачає розуміння власної totoжності з відповідною спільнотою громадян та ставлення до держави як організації, що створює умови існування громадянина у даному просторі та запроваджує правила існування, функціонування та взаємодії між громадянами; б) посилення – послаблення (трансформація) наявних природних, постійно діючих чинників становлення громадянської ідентичності; в) осмислення (надання певних особистісних смислів і значень) як особистому досвіду взаємодії з державою, так і стереотипам, настановам, трансльованим особистості соціумом.

Ключові слова: громадянська ідентичність, соціально-психологічна програма, тренінг, групова дискусія, ресурс, формування.

Синельников Р. Ю. Социально-психологическая программа формирования гражданской идентичности украинской молодежи: «Гражданская идентичность: цели, ресурсы и смыслы». В статье освещена программа формирования гражданской идентичности, которая направлена на создание условий, благоприятных для осознания ценности гражданской идентичности, анализ актуального состояния ее участников, а также принятие (или непринятие) данной идентичности. Основу программы составляют три базовых психологических механизмы: осознание, что предполагает понимание собственной тождественности с соответствующим сообществом граждан и отношение к государству как организации, создает условия существования гражданина в данном пространстве и вводит правила существования, функционирования и взаимодействия между гражданами; усиление – ослабление (трансформация) имеющихся природных, постоянно действующих факторов становления гражданской идентичности; осмысления (предоставление определенных личностных смыслов и значений) как личному опыту взаимодействия с государством, так и стереотипам, установкам, транслируемых личности социумом.

Ключевые слова: гражданская идентичность, социально-психологическая программа, тренинг, групповая дискуссия, ресурс, формирование.

Постановка проблеми. Формування громадянської ідентичності української молоді покликане забезпечити інтеграцію, єдність і цілісність самосвідомості особистості як громадянина полікультурного суспільства на основі присвоєння системи загальнолюдських моральних цінностей, свободу його самовираження на основі врахування різноманіття соціальних настанов, норм і цінностей.

При конструюванні соціально-психологічної програми ми виходили з необхідності розробки технологічних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми громадянської ідентичності займалися як зарубіжні (Н. Водолажська [4], Л. Дробіжева [5], І. Конода [6] та ін.), так і вітчизняні (Т. Бевз [2], І. Петровська [9], Н. Хазратова [10], Т. Яблонська [3] вчені та інші. Зокрема питанню формування громадянської ідентичності присвячені праці таких науковців: О. Арутюнова [1], М. Боришевський [3], В. Васютинський [3], В. Кречетова [7], Н. Хазратова [10], Т. Яблонська [3] та ін.

Мета статті полягає у розробці соціально-психологічної програми формування громадянської ідентичності української молоді.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. На основі результатів, отриманих у ході констатувального етапу дослідження сформованості громадянської ідентичності, було розроблено програму її формування в української молоді.

Метою програми є створення умов, сприятливих для усвідомлення цінності громадянської ідентичності, аналіз її актуального стану в її учасників, а також прийняття (чи не прийняття) даної ідентичності.

До цільової аудиторії програми належить працююча та студіююча молодь віком від 18 до 35 років, з не високим рівнем сформованості громадянської ідентичності, яка діагностована за допомогою сконструйованої та апробованої методики сформованості громадянської ідентичності.

До головних завдань програми відносяться: сформувати уявлення про функції, зміст і структуру громадянської ідентичності особистості; створити уявлення про закономірності формування громадянської ідентичності в Україні, умови та чинники її розвитку; ознайомити учасників тренінгу з комплексом програми формування громадянської ідентичності особистості.

Тренінгова форма взаємодії орієнтована на використання активних методів групової психологічної роботи з метою розвитку компетентності в тій чи іншій сфері.

Тренінг – один із провідних методів практичної психології, що спирається на ряд психотерапевтичних, і психокорекційних методів, а також на активні методи навчання. У найзагальнішому вигляді тренінгова робота спрямована на підвищення загальної, когнітивної та професійної компетентності кожного члена тренінгової групи, в тому числі на розвиток навичок самопізнання, саморегуляції, спілкування, міжособистісної та міжгрупової взаємодії, професійних умінь тощо [8].

Базовими методами тренінгу є групова дискусія, рольова гра, спеціально підібрані вправи в різних модифікаціях і поєднаннях, а також міні-лекції.

Тренінг як ефективний, практичний засіб активації ресурсів формування громадянської ідентичності першою чергою обумовлюється усвідомленням власної громадянської ідентичності та власних переживань і позицій, активністю учасників взаємодії, їх залученістю до групових дискусій, рольових ігор, мозкових штурмів, обговорень, а також можливістю пропрацювання зазначеної проблематики в кооперації з іншими учасниками групової роботи, враховуючи їх особистий досвід, реакції, бачення тощо.

У ході реалізації програми особливий акцент робився на створенні клімату довіри, що дозволяє реалізувати більшу, в порівнянні з повсякденним спілкуванням, інтенсивність відкритого зворотного зв'язку. У результаті учасники отримують можливість реально побачити себе з боку і відрефлексувати власну систему переконань і уявлень.

Створення клімату довіри визначається особливою формою проведення занять, при якій ведучий не є викладачем в традиційному сенсі слова. Його рольова позиція спрямована не на протиставлення себе групі, а на інтеграцію з нею, при цьому він виступає одним з учасників групової роботи (хоча і задає на перших етапах групі норми і моделі поведінки). Для досягнення цілей ведучому необхідно створити умови для формування групи високого рівня розвитку.

Програма побудована з урахуванням *провідних принципів організації тренінгу*:

1). Принцип активності учасників полягає в можливості кожного учасника проявити себе, показати свої особливості, побувати в різних ролях. Але в той же час, принцип активності стосувався не лише кожного учасника індивідуально – необхідно включити свої індивідуальні особливості і якості для досягнення загальної мети.

2). Принцип дослідницької позиції в процесі роботи в групах – у ході реалізації програми учасникам були запропоновані запитання для роздумів, що стосуються соціально-психологічної адаптації та чинників особистісного розвитку таких особливостей. Відкриті і стимулюючі до розвитку комунікативних навичок питання на самопізнання, усвідомлення своєї громадянської ідентичності, ціннісно-сміслових орієнтацій, спрямованих на продуктивну взаємодію.

3). Принцип об'єктивації поведінки. Важливим засобом об'єктивації поведінки є особливим чином організований зворотний зв'язок. Принцип партнерського спілкування, який передбачає визнання цінності особистості іншої людини, її думок та інтересів.

4). Принцип рефлексії, що дозволяє краще усвідомити кожному учаснику свої цінності, настанови, позиції, їх критерії та підстави, здійснити особистісний вибір [8].

Програма тренінгу включає *три основні розділи*, котрі обумовлені трьома механізмами формування громадянської ідентичності, нами виділених та теоретично обґрунтованих. До них належать:

Усвідомлення. Розуміння власної totoжності з відповідною спільнотою громадян та ставлення до держави як організації, що створює умови існування громадянина у даному просторі та запроваджує правила існування, функціонування та взаємодії між громадянами. Формування аргументованого та раціоналізованого усвідомлення власної ідентичності, а також основних ознак та критеріїв, за якими громадянин приходить до висновку, чому він має саме таку специфіку власної громадянської ідентичності та від чого відштовхується у побудові власної стратегії громадянської поведінки.

Посилення – послаблення (трансформація) наявних природних, постійно діючих чинників становлення громадянської ідентичності. А саме формування у громадянина критичного мислення, завдяки якому він буде здатен вирізняти, що є власне його думками та позиціями, упередженнями, а що є запозиченим, нав'язаним та нав'язаним ззовні. Таким чином, сформувавши у громадянина певний психологічний імунітет до того, що приходить, привноситься ззовні.

Осмислення (надання певних особистісних смислів і значень) як особистому досвіду взаємодії з державою, так і стереотипам, настановам тощо, трансльованим особистості соціумом. Осмисливши їх, громадянин отримує можливість приймати чи відкидати їх. Однак, з позиції даного чинника формування, для нас є ключовим саме усвідомлення громадянином усіх наявних характерних ознак та компонентів його громадянської ідентичності, а також можливостей та механізмів її прояву у вигляді певних форм громадянської активності.

Отже, формувальний вплив програми покликаний продемонструвати громадянину усі аспекти (переваги та недоліки) його громадянської ідентичності та можливість визначити для себе усі прерогативи у вибудовуванні власного стилю громадянської поведінки.

Змістова складова соціально-психологічної програми активізації ресурсів громадянської ідентичності розроблена з урахуванням комплексного підходу, що полягає у поєднанні інформаційної частини та активної групової роботи. Основною метою інформаційної частини є інформування та ознайомлення учасників тренінгу із поняттям громадянської ідентичності, соціальних груп та їх видів, стереотипів і упереджень, розмежування понять «громадянин», «громадянськість» та «громадянська позиція» тощо. Активна групової роботи спрямована на усвідомлення власної громадянської ідентичності, приналежності до різних соціальних груп тощо. Тобто пропрацювання всіх окреслених у інформаційній частині питань для їх кращого осмислення, розуміння та усвідомлення.

Соціально-психологічна програма активізації ресурсів формування громадянської ідентичності містила в своїй концептуальній основі розробки, напрацювання та ідеї науковців щодо проблематики побудови тренінгу, його основних принципів, переваг групової форми взаємодії, основних психотерапевтичних чинників групової роботи, вимог до змістового наповнення, структури тощо [8].

Змістова складова тренінгу базувалася на напрацюваннях та досвіді вчених, що займалися вивченням проблематики громадянської ідентичності та шляхів її формування чи корегування (М. Й. Боришевський [3], Т. М. Яблонська [3], Н. В. Хазратова [10] та ін.)

Програма містить три блоки та розрахована на 8 годин (*табл. 1*).

Кожен блок програми відповідає одному із механізмів формування громадянської ідентичності: усвідомлення, трансформація (посилення/послаблення), осмислення.

Основні блоки програми	
Назви розділів, вправ та лекцій	Час
Блок 1. Громадянська ідентичність особистості	2 год.
<i>знайомство учасників; усвідомлення своєї унікальності і одночасно спільності з іншими; усвідомлення своєї приналежності до різних соціальних груп; усвідомлення своєї громадянської ідентичності</i>	30 хв.
Вправа 1. «Хто я!»	20 хв.
Вправа 2. «Типовий громадянин України»	40 хв.
Міні-лекція: «Громадянська ідентичність – функції, зміст і структура»	30 хв.
Блок 2. Робота зі стереотипами та упередженнями	3 год. 30 хв.
<i>оволодіння умінням критичного мислення; розвиток здатності визначити і формулювати узагальнення; формування здатності розрізняти стереотип і факт; робота з когнітивними метамоделями: узагальнення, упуцнення, викривлення</i>	2 год.
Вправа 3. «Як утворюються стереотипи»	40 хв.
Міні-лекція «Що таке стереотипи?»	30 хв.
Вправа 4. «Стереотипи і факти»	20 хв.
Блок 3. Сутність та цінність громадянина	2 год.
<i>Осмилення понять «громадянин», «громадянськість» і «громадянська позиція», та їх значимості у життєдіяльності сучасного суспільства та держави. Окреслення можливостей активності особистості в соціальному житті; осмилення конкретних способів соціальної самореалізації як громадянина своєї держави; робота над інтернальним локусом контролю громадянина</i>	30 хв.
Вправа 5. «Громадянин реальний та ідеальний»	30 хв.
Вправа 6. Психологічна гра «Місто, що спить»	1 год.
Підведення підсумків тренінгу	30 хв.
<i>Підбиття підсумків та рефлексія щодо роботи учасників над завданнями програми</i>	
Загальна кількість годин	8 год.

Перший блок соціально-психологічної програми спрямований на усвідомлення своєї власної унікальності та водночас спільності з іншими співгромадянами, власної громадянської ідентичності та своєї приналежності до різних соціальних груп. Він передбачає знайомство учасників тренінгової взаємодії, формування норм і правил групової роботи, що спрямовані на створення сприятливої соціально-психологічної атмосфери всередині групи та довірливих стосунків. У першому блоці «Громадянська ідентичність особистості» передбачено дві вправи. Перша вправа «Хто Я?» спрямована на поглиблене знайомство учасників між собою, а також пошук спільних особливостей та відмінностей між ними, що свідчать про унікальність і приналежність у певних аспектах до групи. Друга вправа «Типовий громадянин України» має на меті поглиблення розуміння особливостей громадян України: хороший, поганий громадянин країни, а також розвиток комунікативних навичок учасників взаємодії. Перший блок закінчується міні-лекцією, метою якої є інформування учасників групової роботи про те, що таке громадянська ідентичність, які функції вона виконує, з яких змістових та структурних елементів складається. Вона передбачає активну роботу та включеність в обговорення проблемних питань учасників взаємодії, а не монологічний виступ ведучого. Адже під час виконання вправ з цього блоку учасники уже мали змогу сформулювати певну думку щодо головної проблематики тренінгової взаємодії. Тому інформаційна частина також передбачає рефлексію учасників та зворотній зв'язок щодо усвідомлення чи неусвідомлення себе як громадянина держави, активного її суб'єкта, члена різних соціальних груп тощо.

Другий блок тренінгу «Робота зі стереотипами та упередженнями» спрямовано на трансформацію (посилення/послаблення) громадянської ідентичності української молоді. Він є найбільш тривалим та розрахований на три години тридцять хвилин активної групової роботи. Перша частина спрямована на ознайомлення учасників роботи з поняттям критичного мислення, етапами прийняття критики, з характеристиками конструктивної критики, її видами та особливостями сприйняття, оволодіння умінням критично мислити; розвиток уміння визначати і формулювати узагальнення, розрізняти стереотип і факт; роботу з метамоделями мовлення: узагальнення, упуцнення, викривлення. Головний акцент зроблено саме на пропрацюванні метамоделювання мовлення. Зокрема, ознайомлення та робота з трьома видами узагальнення (генералізації), як основою навчання: кванторами всезагальності (слова, що означають всезагальність); модальними операторами (слова, що вказують на образ дії) та втраченими перформативами (висловлювання, що містять загальний принцип), які зазвичай виконують функцію принципів, правил, парадигм. Також важливе місце відводиться роботі з метамоделлю упуцнення, а саме втратами при зборі інформації, некоректним використання дієслів тощо, і з метамоделлю викривлення, а саме помилковими формулюваннями, комплексними еквівалентами, причинно-наслідковими відносинами, номіналізацією тощо [11].

На наступному етапі цього блоку передбачається проведення вправи «Як утворюються стереотипи», метою якої є наглядне ознайомлення учасників зі створенням стереотипу, їх залученням до формування власного стереотипного уявлення про той чи інший продукт. Вправа передбачає розпізнавання прихованих узагальнень на запропонованих прикладах. Лейтмотивом міні-лекції «Що таке стереотипи?» є коротка інформаційна довідка про шляхи і механізми їх утворення, а також, обговорення стереотипних уявлень, які відомі учасникам групової роботи, аналіз власних відчуттів під час формування вражень на основі стереотипів, визначення корисності та можливої шкоди стереотипного мислення тощо.

Вправа другого блоку «Стереотипи і факти» спрямована на формування вміння розрізняти стереотипи від фактів на основі запропонованих тверджень.

В основі *третього блоку* соціально-психологічної програми закладено механізм осмислення. Саме тому він спрямований на осмислення понять «громадянин», «громадянськість», «громадська позиція», та їх значущості і важливості для сучасного суспільства та держави; розгляд та аналіз можливостей прояву особистості як активного суб'єкта соціальної взаємодії; визначення та усвідомлення чітких напрямків і способів соціальної самореалізації громадянина на теренах власної держави; роботу над інтернальним локусом контролю громадянина. Блок містить дві вправи «Громадянин реальний та ідеальний» та психологічну гру «Місто, що спить». Метою першою вправи є осмислення можливих позитивних та негативних характеристик особливостей громадянина держави, визначення ідеальних характеристик громадянина з урахуванням результатів отриманих під час опрацювання першого блоку соціально-психологічної програми, спрямованого на механізм усвідомлення, а також осмислення і співставлення власного «реального» образу громадянина з «ідеальним» та визначення основних відмінностей і подібних аспектів між ними тощо.

Психологічна гра «Місто, що спить» спрямована на підвищення рівня усвідомлення понять «громадянин», «громадянськість» і «громадська позиція», можливостей активності особистості в соціальному житті; пошук можливих шляхів вирішення проблемних питань державного рівня у різних сферах життя та усвідомлення своєї приналежності і важливості у прийнятті рішення та власної відповідальності при цьому; пошук і усвідомлення можливих шляхів самореалізації в межах власної держави.

Після завершення активних групових вправ передбачено підведення підсумків та основних результатів роботи. Цей етап є важливим і значущим та передбачає рефлексію і зворотній зв'язок кожного учасника групової роботи щодо основної інформації, виконаних завдань, загального враження від взаємодії, оцінку ефективності роботи, важливості опрацьованої теми, набутих навичок і вмінь та можливості їх використання у повсякденному житті.

Тренінгова програма побудована з урахуванням трьох блоків: діагностичного, розвивального, закріплювального.

Перший блок – *діагностичний*, спрямований на визначення рівня сформованості ціннісно-смыслового компонента громадянської ідентичності та її чинників (за допомогою авторських методик) перед проведенням групової роботи та по її закінченню, який на етапі апробації соціально-психологічної програми буде слугувати об'єктивним критерієм її ефективності. Тобто відмінності між первинним зрізом та вторинним (після впровадження програми) будуть свідчити про зміни у сформованості громадянської ідентичності української молоді. Цей блок важливий як перспективний напрямок дослідження, адже без нього неможливо констатувати міру ефективності та дієвості розробленої програми.

Другий блок – *розвивальний*. Він спрямований на усвідомлення, трансформацію, що може виражатися як у посиленні, так і у послабленні відчуття приналежності до держави та спільноти співгромадян та осмислення, а саме, надання певних особистісних значень і смислів власної ідентичності як свідомого та відповідного громадянина держави (активного суб'єкта взаємодії).

Третій блок – *закріплювальний*. Він передбачає врахування змін, що відбулися після впровадження програми тренінгу, в результаті рефлексії та зворотного зв'язку, як після кожної окремої вправи, так і по завершенню групової роботи в цілому. Результати, отримані під час зворотного зв'язку, також є важливими – як суб'єктивний критерій ефективності розробленої програми та проведеної роботи (учасники оцінюють загальні враження від опрацьованої тематики, виконуваних завдань, вправ, отриманої інформації і зазначають, що вони запам'ятали найбільше за цей час та що, можливо, будуть використовувати в подальшому).

Висновки. Розроблена програма спрямована на формування громадянської ідентичності української молоді через активну групову та індивідуальну роботу на основі з урахуванням трьох базових механізмів: усвідомлення, трансформації (посилення/послаблення), осмислення. Основна частина роботи зосереджена на пропрацюванні когніцій особистості громадянської ідентичності, втім, значна увага приділялася і роботі з емоційними та мотиваційно-смысловими її аспектами.

Перспективним напрямком подальших досліджень є апробація розробленої соціально-психологічної програми формування громадянської ідентичності та визначення її ефективності на двох рівнях: суб'єктивному та об'єктивному.

Список використаних джерел

1. Арутюнова Е. М. Формирование государственно-гражданской идентичности молодежи (на примере московских студентов) : автореф. дисс. ... канд. социол. наук [Электронный ресурс] / Е. М. Арутюнова. – М., 2007. – Режим доступа : ecsocman.hse.ru/text/33436985

2. Бевз Т. А. Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві / Т. А. Бевз – К. : ІПіЕНД ім. І. Кураса НАН України, 2014. – 296 с.
3. Боришевський М. Й. Розвиток громадянської спрямованості особистості / М. Й. Боришевський, Т. М. Яблонська, В. В. Антоненко та ін. ; [за ред. М.Й. Боришевського]. – К., 2007. – 186 с.
4. Водолажская Т. Идентичность гражданская / Т. Водолажская // Образовательная политика. – 2010. – № 5–6. – С. 140–142.
5. Дробижева Л. Возможность совместимости гражданской и этнической идентичности: пример российских республик / Л. Дробижева // Национально-гражданские идентичности и толерантность. Опыт России и Украины в период трансформации ; [под ред. Л. Дробижевой, Е. Головахи]. – К. : Институт социологии НАН Украины ; Институт социологии РАН, 2007. – 280 с.
6. Конода И. В. Становление гражданской идентичности россиян в процессе политической социализации : автореф. дисс. ... канд. полит. наук [Электронный ресурс] / И. В. Конода. – М., 2007. – Режим доступа : www.rags.ru/failes/dissertation/soodoc
7. Кречетова В. А. Сутність та можливості виміру «громадянської ідентичності» [Електронний ресурс] / В. А. Кречетова // Вестник Харьковського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2009. – № 844. – С. 107–111. – Режим доступа : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Soc_dos/2009_844/articles/Krechetova.pdf
8. Мілютіна К. Л. Теорія і практика психологічного тренінгу : навч. посіб. / К. Л. Мілютіна. – К. : МАУП, 2004. – 192 с.
9. Петровська І. Г. Розробка та психометрична перевірка опитувальника «Громадянська ідентичність» / І. Г. Петровська // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – С. 70–75.
10. Хазратова Н. В. Громадянська ідентичність у структурі особистісних ідентичностей / Н. В. Хазратова // Проблеми політичної психології – К. : Міленіум, 2015. – Вип. 2 (16). – 428 с.
11. Холл М. Магия коммуникации. Использование структуры и значения языка / М. Холл. – СПб. : ПраймЕВРОЗНАК, 2004. – 352 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Arutjunova E. M. Formirovanie gosudarstvenno-grazhdanskoj identichnosti molodezhi (na primere moskovskih studentov) : avtoref. diss. ... kand. sociol. nauk [Jelektronnyj resurs] / E. M. Arutjunova. – М., 2007. – Rezhim dostupa : eccocman.hse.ru/text/33436985
2. Бевз Т. А. Politychni mekhanizmy formuvannia hromadianskoj identychnosti v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi / Т. А. Бевз – К. : ІПіЕНД ім. І. Кураса НАН України, 2014. – 296 с.
3. Boryshevskiy M. Y. Rozvytok hromadianskoj spriamovanosti osobystosti / M. Y. Boryshevskiy, T. M. Yablonska, V. V. Antonenko ta in. ; [za red. M.I. Boryshevskoho]. – К., 2007. – 186 s.
4. Vodolazhskaia T. Identichnost' grazhdanskaja / T. Vodolazhskaia // Obrazovatel'naja politika. – 2010. – № 5–6. – S. 140–142.
5. Drobizheva L. Vozmozhnost' sovmestimosti grazhdanskoj i jetnicheskoy identichnosti: primer rossijskikh respublik / L. Drobizheva // Nacional'no-grazhdanskie identichnosti i tolerantnost'. Opyt Rossii i Ukrainy v period transformacii ; [pod red. L. Drobizhevoj, E. Golovahi]. – К. : Institut sociologii NAN Ukrainy ; Institut sociologii RAN, 2007. – 280 s.
6. Konoda I. V. Stanovlenie grazhdanskoj identichnosti rossijan v processe politicheskoy socializacii : avtoref. diss. ... kand. polit. nauk [Jelektronnyj resurs] / I. V. Konoda. – М., 2007. – Rezhim dostupa : www.rags.ru/failes/dissertation/soodoc
7. Krechetova V. A. Sutnist ta mozhlyvosti vymiru «hromadianskoj identychnosti» [Jelektronnyj resurs] / V. A. Krechetova // Vestnik Har'kovskogo nacional'nogo universiteta im. V. N. Karazina. – 2009. – № 844. – S. 107–111. – Rezhim dostupa : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Soc_dos/2009_844/articles/Krechetova.pdf
8. Miliutina K. L. Teoriia i praktyka psykholohichnoho treninhu : navch. posib. / K. L. Miliutina. – К. : МАУП, 2004. – 192 s.
9. Petrovska I. H. Rozrobka ta psykhetrychna perevirka opytuvalnyka «Hromadianska identychnist'» / I. H. Petrovska // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. – 2016. – S. 70–75.
10. Khazratova N. V. Hromadianska identychnist u strukturi osobystisnykh identychnostei / N. V. Khazratova // Problemy politychnoi psykholohii – К. : Milenium, 2015. – Vyp. 2 (16). – 428 s.
11. Holl M. Magija kommunikacii. Ispol'zovanie struktury i znachenija jazyka / M. Holl. – SPb. : PrajmEVROZNAK, 2004. – 352 s.

Sinelnikov, R. Yu. Youth civic identity development socio-psychological program "Civic Identity: Goals, Resources and Meanings". The author presents a youth civic identity development program aimed at promoting young people's understanding of the value of civic identity and analyzing their readiness to accept their civic identity. The program is based on three basic psychological development mechanisms, which are used in three program units: awareness that it implies youth's understanding of their identity with the relevant community and youth's attitudes towards the state as an organization that creates proper living conditions and establishes the rules of life and social interactions; strengthening - weakening (modifying) the existing civil identity development factors; comprehension of (giving certain personal meanings to) personal experience of interaction with the state, stereotypes and attitudes imposed by the society.

The socio-psychological program follows the basic requirements, principles and patterns of training interaction and includes different individual and group work forms: brainstorming, mini-lectures, discussions, role-plays, etc.

The program is designed for eight hours of work and consists of three units: assessment, development and feedback. The assessment unit is aimed at determining the levels of the civic identity value system and motivation and its factors. The development unit is aimed to develop the program participants' awareness, which can strengthen or weaken their sense of belongingness to the state and the community, as well as to develop the program participants' comprehension, i.e. their acquisition of certain personal values and meanings of their civic identity as social agents. The feedback unit aims at the program participants' assimilating the personal changes as a result of reflection and feedback.

Key words: civic identity, socio-psychological program, training, group discussion, resource, development.

Відомості про автора

Синельников Роман Юрійович, асистент кафедри загальної психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

Synelnikov, Roman Yuriyovich, Assistant Professor of the Department of General Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

E-mail: romasynelnikov@gmail.com

ЗМІСТ

ОРГАНІЗАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ

<i>Березовська Л. І., Брецько І. І.</i> Психологічна характеристика емоційного вигорання майбутніх працівників закладів освіти	3
<i>Гуменюк О. Г.</i> Теоретичний аналіз основних напрямів лідерства державних службовців ...	9
<i>Гура Н. А.</i> Вплив батьківського фактора на розвиток і переривання кар'єри: результати емпіричного дослідження	15
<i>Карамушка Л. М., Креденцер О. В., Терещенко К. В., Івкін В. М., Лагодзінська В. І., Ковальчук О. С.</i> Інтолерантність до невизначеності освітнього персоналу: зв'язок із типами і силою організаційної культури	24
<i>Пастух Л. В.</i> Роль керівника закладу освіти у попередженні конфліктів у педагогічному колективі	33

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

<i>Бігунов Д. О.</i> Конфліктна комунікативна взаємодія: типи мовленнєвої поведінки старшокласників	40
<i>Власов П. К., Киселева А. А.</i> Продуктивна комунікація	46
<i>Гіряк А. Н.</i> Психологічні прийоми формування атракцій як способи налагодження освітньої взаємодії	50
<i>Зозуля О. В.</i> Причини виникнення гендерно зумовленого насильства серед населення України в умовах збройного конфлікту	57
<i>Синельников Р. Ю.</i> Соціально-психологічна програма формування громадянської ідентичності української молоді: «Громадянська ідентичність: цілі, ресурси та смисли»	64